

İçtihat Heveslilerinin Yanıldıkları Hususların Beyanı

İçtihad: Usul-u Fıkıhda tarif edildiği gibi, ahkam-ı şerîye-i ferîyeyi edille-i erbaadan istihrac ve istinbattır. Yani, dört delil olan **Kur'an, hadis, icma ve kıyastan** ahkam çıkarmaktır.

Başka bir ifadeyle hakkında açık bir ayet ve hadis bulunmayan fikhî bir konuda bir müçtehidin veli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş. Bu vazife de (yani içtihad ve istimbat-ı ahkam-ı şeriyeyi) müçtehidin-i izamın vazifesidir.

Müçtehidin Vasıfları (İçtihadın Şartları):

Evvela, Kur'an'ı Kerim'in şer'i ve lügati meânisi ve aksamı yani, has, amm, müşterek, sarîh, kinaye, zahir, nass, hafi, müşkil, müteşabih, dall bilibare, dall biliktiza, dall biddelale, nasîh, mensuh, vesair aksam ve manalar müçtehide meleke ve kariha haline gelmelidir. Bu ilimleri sadece bilmekle içtihad yapılamaz. Meselâ: Celaleddin-i Süyuti gibi mütenevvi ilimlerde dört yüz kadar esere sahip ve çok defa uyanık iken sohbeti nebeviyeye mazhar olan bir muhakkik zat, birkaç meselede içtihad etmek istediğinde devrin büyük fakihleri "*Devr-i içtihad geçmiştir, sen içtihad yapmak iktidarında değilsin.*" diye kendisine karşı çıkmışlardır.

Ömer Nasuhi Efendi de "*Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*" adlı eserinde **müçtehidleri** büyüklük sırasına göre; müçtehid fişer'i, müçtehid filmezheb, müçtehid filmesele, eshabı tehric, eshabı tercih, eshabı temyiz ve **mukallid** olarak sınıflandırmakta ve en alt tabaka olan **mukallid** kısmını şöyle izah etmektedir.

"Bu, içtihadta, tehric ve tercihe selahiyettar olmayıp, yalnız bir mezhebe mensup hükümlerin, meselelerin ve rivayetlerin büyük bir kısmını hıfz etmiş, bunları eserlerine derc eylemiş olan herhangi bir zattır."

Ömer Nasuhi Efendi bu izahtan sonra, dokuzuncu asrın en büyük hanifi fukahasından olup, her bir cildi dokuz yüzü aşkın sahifeden müteşekkil altı ciltlik **Reddulmuhtar** isimli fıkıh eserinin sahibi **İbn-i Abidin**'i mukallid kısmına misal vermektedir.

Saniyen, müçtehid hadis-i şeriflerin de metin ve senediyle manalarını ve aksamlarını bilmeli ve ravilerin ahvallerine, hadis-in cerh ve tadillerine, nasîh ve mensuhlarına, tarih-i vürudlarına vakıf olmalıdır.

Salisen, müçtehid örf ve âdete vakıf olmakla beraber mevarid-i icmaı (yani hangi yerde icma varid olduğunu) bilmelidir ki, ona muhalif içtihadta bulunmasın.

Rabian, müçtehid kıyasın vücuhunu şeraitiyle, ahkamiyle, aksamiyle makbul ve merdudiyle ihata etmiş olmalıdır.

Bir kimsede mezkur şartlardan birisi veya bir cüzü bulunmasa, o kimseye istilahi manasıyla müçtehid denilmez. Davayla sultan olunmaz. Zira, delil istenilir, tasvir-i muddea ile aldanılmaz. Ve nihayet mutlak müçtehid kendi akıl, hayal ve hissiyatından mes'ele istihrac edemez. Ancak bütün gücünü kullanmış olmak şartıyla, dört delil-i şer'i içinde kapalı ve gizli, dinin itikatla ilgili olmayan fer'i meselelerini, istihrac edebilir. Aksi halde mesul olur.

Kaldı ki, bu zamanda, bu evsafa bir kimse yer yüzünde var mıdır ve bir şahsın bu evsafa yetişmesi mümkün müdür? Evet zatında mümkün olsa bile adeten vukuu dördüncü asırdan buyana cumhur-u ulemanın beyan ve ikrariyle sabit olmamıştır. Durumun böyle olduğunu asr-ı hazır fuzalasından, ulum-u diniyenin mütehassis ve muhakkiklerinden Hüseyin-i Cisri, Ömer Nasuhi ve Şeyhülislam Müstafa Sabri ve diğer zatlar kitaplarında beyan etmişlerdir. Zaten şimdiye kadar müçtehidlik dava edenler, mücerred iddiadan ileri gidemeyip kıl-u kal etmişler. Şimdi de iddia eden varsa buyursun içtihad etsin.

Müceddid-i Azam Bediüzzaman'ın [Sözler](#) adlı kitabındaki şu beyanına kulak verelim:

"Nasıl ki, çarşıdan mevsimlere göre, birer meta mergup oluyor. Vakit bevakit birer mal revaç buluyor. Öyle de, âlem meşherinde, içtimaiyat-i insaniye ve medeniyet-i beşeriye çarşısında, her asırda, birer metâ mergup olup revaç buluyor. Sûkunda, yani çarşısında teşhir ediliyor, rağbetler ona celboluyor, nazarlar ona teveccüh ediyor, fikirler ona müncezib oluyor. Meselâ: şu zamanda siyaset metayı ve hayat-ı dünyevinin temini ve felsefenin revaçları gibi... Ve selef-i salihin asrında ve o zaman çarşısında en mergup metâ, Halık-ı Semavat ve Arzın marziyatlarının ve bizden arzularını, kelimandan istinbat etmek ve nur-u nübüvvet ve Kur'an ile, kapatılmayacak derecede açılan Ahiret âlemindeki saadet-i ebediyyeyi kazandırmak vesâilini elde etmek idi."

"İşte o zamanda; zihinler, kalbler, ruhlar, bütün kuvvetleriyle yerler ve gökler Rabbinin marziyatını anlamağa müteveccih olduğundan, içtimaiyat-i beşeriyenin sohbetleri, muhavereleri, vukuatları, ahvâlleri ona bakıyordu. Ona göre cereyan ettiğinden her kimin güzelce bir istidadı bulunsa, onun kalbi ve fitratı, şuursuz olarak her şeyden bir ders-i marifet alır. O zamanda cereyan eden ahval ve vukuat ve muhaverattan taallüm ediyordu. Güya her bir şey ona bir muallim hükmüne geçip onun fitrat ve istidadına, içtihadta bir istidat ihzârını telkin ediyordu. Hatta o derece şu fitri ders tenvir ediyordu ki, yakın idiki, kisbsiz içthada kabiliyeti ola; ateşsiz nurlana. İşte, şu tarzda fitri bir ders alan ve müstaid, içtihadta çalışmağa başladığı vakit, kibrit hükmüne

---

geçen istidadı, nurunâlâ-nur sırrına mazhar olur; çabuk ve az zamand müçtehid olurdu."

"Amma şu zamanda, medeniyet-i Avrupanın tahakkümüyle, felsefe-i tabiyenin tasallutiyle, şerait-i hayat-ı dünyeviye'nin ağırlaşmasıyla, efkar ve kulûb dağılmış, himmet ve inâyet inkısam etmiştir. Zihinler maneviyata karşı yabanileşmiştir. İşte bunun içindir ki, şu zamanda birisi dört yaşında Kur'anı hıfzedip, âlimlerle mübahase eden Süfyan İbn-i uyeyyne olan bir müçtehidin zekasında bulunsa, Süfyanın içtihadı kazandığı zamana nisbeten, on defa daha fazla zamana muhtaçtır. Süfyan on senede içtihadı tahsil etmiş ise, şu adam yüz seneye muhtaçtır ki tahsil edebilsin. Çünkü: Süfyanın ibtida-i tahsil-i fitrisi sinn-i temyiz zamanından başlar, yavaş yavaş istidadı müheyya olur, nurlanır, her şeyden ders alır, kibrit hükmüne geçer. Amma onun naziri, şu zamanda, Çünkü; zihni felsefede boğulmuş, akli siyasete dalmış, kalbi hayat-ı dünyevide sersem olmuş, istidadı içtihadından uzaklaşmış. Elbette fünun-u hazırada tevağğülü derecesinde istidadı, içtihad-ı şer'i kabiliyetinden uzaklaşmış ve ulum-u arziyede tefennünü derecesinde içtihadın kabulünden şeri kalmıştır. Onun için **'Ben onun gibi zekiyim, niçin ona yetişemiyorum?'** diyemez ve demeye hakkı yoktur ve yetişemez."

İmanı zaif, felsefesi kavi bir kısım kimseler, müçtehidin-i izama müsavat dava etmekte ve "Onlar da bizim gibi insandırlar, hata yapabilirler, o halde bizde içtihad yapabiliriz." diyerek, ahkâm istinbat etmeğe cüret edebilmektedirler. Bu naehil ve haddini mütecaviz şahıslar, kendi söz ve fiillerinin şeriata uyup uymadığını bizzat kendilerinin tesbit edecekleri ve Kur'an ve hadiste mesnedini bulamadıkları meseleleri de kıyas yapma suretiyle halledebilecekleri iddiasındadırlar. Halbuki bu tarz hareket çok cihetlerde yaralayıcı ve muualleldir. Zira kıyasla neticeye varmayı, bir kimse belki muhakkik ve mütehassıs büyük bir din alimi de yapamaz. Acaba içtihadın neticesi olan mana-i muradı, (hak ve sadık olarak zann-ı galibi ile) edille-i şeriyeden istinbat ve istihrac etmek kimin hakkı ve kimin vazifesidir. Ve istinbat ve istihrac-ı ahkâmın şartları nelerden ibarettir?

Bişart-ı şey başkadır, bilâşart-ı şey başkadır. (Şartlı ve şartsız) Bu kudsi vazife, hak ve layıkıyla Mişkât-ı Muhammediden (asm) işrak eyliyen, envar-ı lahutiyeyi iktibas edip, cihana, ilmen ve amelen neşr ve ifaza ile, hak ve hakikat-ı medeniyeyi tebliğ eyleyen Müçtehidin-i izama mahsustur.

Malumdur ki, her vazifenin, ilmin ve fennin ehil ve etbaları başka başkadır. Yine kaide-i mukarreredendir ki, bir fennin çok mahir mütehassısı, fünun-u sairenin mukallididir. Meselâ: Hendese gibi bir ilimde mahir olan zat, tıp gibi diğer bir fende âmi ve tufeylidir. Birinin metayı diğerinden istenilmez. Keza: Bugün bir din âlimi, ne kadar kabiliyetli olursa olsun, O zat-ı mübareklerin ancak kelâmalarını anlayıp, müstaid bir şakirt ve talebe olabilir ve bundan ileriye geçemez. Evet, semâ-ı

---

içtihadın güneşlerine hiç kimse ne kendini, ne efkâr ve ezhanını, ne de kalb ve niyetini ve ne de zamanını onların ağraz-ı fasideden musaffa olan, efkâr, ahval ve ezmanlarına kıyas edebilir. Böyle bir kıyas, kıyas meal farıktır. Çünkü, devr-i içtihad Asr-ı Nur ve Asr-ı Saadetin komşusu idi. Ondan dolayıdır ki, Müçtehidin-i izam ziya-ı feyzi, bihakkın cezb ve teşerrub ve iktibas etmişlerdir.

Meselenin iyice anlaşılması için şu kaideyi de arz edelim: Hakikatın mahiyeti bir olmakla beraber, efradının zımında tarz-ı tahakkukları ayrı ayrıdır. Meselâ: Sinek de uçar amma, kartal gibiyim diyemez. Birisine açılan ufkî daire, yekdiğeriyle muvazeneye gelmez ve tartılmaz. Buğday da sümbül verir, lâkin ne çare ki ağaç olamaz. İşte Kâinatta olan bütün nisbi kanunlar bu nevidendir. Binaenaleyh, mekatib-i âliyede okutulan funun-u aliyenin mahiyetleri bir olsa da suret-i tedrisleri başkadır. Meselâ: Mekteb-i adliyede de ilm-i hendese okunur. Lâkin, bu mektepten mühendis yetişmez. Kezalik: Ulum-u diniyenin mahiyet-i âliyesinin, tabaka-ı müçtehidinde tahakkuk-u keyfiyeti ile, fukaha-ı izam, müfessir ve muhaddis-i kirâm hazeratındaki keyfiyetin tezahürü kıstas edilip ölçülemez. Elbette her yıldızın güneşten feyz-i istifazesi kabiliyet ve istidadı nisbetindedir.

Feza-ı içtihadın yıldızları, tiryak hükmünde olan hakaik-ı âliye-i diniyeyi bir laboratuar mahiyetindeki edille-i şeriye ile tahlil, terkib ve tanzim ettikten sonra gittiler. Hamdolsun ki meydana boş bırakılmıyarak asırları nurlarıyla ziyadar eyliyen ve her biri dünyevi ve uhrevi birçok hakaik ve esrarın mahzeni olan, dost ve düşmanın takdir ve tebciline mazhar milyonlarca kitabı bırakıp sonra gittiler.

Bu zamanda İslamiyete hizmet arzusunda bulunan zamanın muhakkik din âlimleri, ûlûv-i himmet ve âlicenaplıktan dem vuranlar, selef-i salihinden bizlere miras kalan ûlum-u diniyeye ait her çeşit cevher-i âliyenin kutusu hükmünde olan sadef misal kitaplarını taharri ve tetebbu edip, bizleri tenvir ve irşad ederlerse neâlâ etsinler. Yoksa, barit bir taassub veya meyl'üt tefevvuk hissiyle içtihad davasında bulunan ve şu asar-ı azimeyi basit anlayışla hafife alan, basit ve hafif insanlar hamiyet yerine hiyanet, hizmet yerine cinayet etmiş olurlar.

Bu hususta en selahiyetli olan Bediüzzaman Hazretlerinin dediği gibi:

“Nasıl ki, kışta fırtınaların şiddetli olduğu bir vakitte, dar delikler daha seddediler. Yeni kapılar açmak, hiçbir cihetle kâr-ı âkıl değil. Hem nasıl ki, büyük bir selin hücumunda, tamir için duvarlarda delikler açmak gark olmağa vesiledir. Öyle de şu münkerat zamanında ve adet-ı ecanibin istilasını anında ve bidâların kesreti vaktinde ve dalaletin tahribatı hengâmında, içtihad namıyla kasr-ı islamiyetten yeni kapılar açıp, duvarlarından muhariplerin girmesine vesile olacak delikler açmak, İslâmiyete cinayettir.”